
DE CAPITULATIE VAN MEI 1940 OP DE DOM BELEEFD

Tot de Nederlandse militaire verdedigingsorganisatie in de dertiger jaren behoorde ook de Luchtwachtdienst. Deze dienst bezat waarnemingsposten die op een hoofdpост waren aangesloten. In het Utrechtse postkantoor aan de Neude, ook een knooppunt van telefoonverbindingen, bevond zich een dergelijke hoofdpост. De waarnemingsposten in het Oosten van het land meldden hun bevindingen aan Utrecht, zodat, gegeven de richting vanwaar het Duitse gevaar dreigde, dit informatiecentrum relatief het belangrijkste was.

Bij het uitbreken van de oorlogstoestand diende een permanente verbinding met de burgerlijke autoriteiten tot stand te komen. Daarvoor werd een beroep gedaan op de studenten van het Utrechts Studenten Corps. Hoe deze merkwaardige verhouding precies werd bewerkstelligd weet ik niet. Een feitelijk gevolg was in ieder geval dat studenten continu wachtdiensten in het postkantoor bij de militairen verrichtten.

Na de val van de Grebbestelling en het terugtrekken van de militairen achter de Waterlinie, alsmede uit Utrecht, bemanden de studenten Utrechtse uitkijkposten op de Dom en de toren van het grote Administratiegebouw van de Nederlandse Spoorwegen. Dit duurde maar één dag. Tijdens mijn wachtdienst op de Dom capituleerde Nederland, hetgeen een belevenis is, die in de Dom-historie mag worden vastgelegd. Bij gebreke aan de mogelijkheid op schriftelijke bronnen terug te vallen, moet uit eigen herinnering geput worden.

In de meidagen van 1940 werd nog volop aan de kazematten van de Waterlinie gewerkt. De koude winter had voor een lange periode van vorstverlet gezorgd. De afgeknotte betonnen kubussen zijn trouwens nu nog overal te vinden. Toen de oorlog uitbrak, kon je dus nauwelijks het gevoel hebben achter een hechte linie de vijand af te wachten. Advertenties in de NRC, met een oproep aan de Rotterdamse bevolking om bijdragen voor luchtdoelgeschut onder het motto „niet alleen schuilen, maar ook schieten“, droegen evenmin bij tot zelfverzekerdheid over de uitkomst van een militaire confrontatie. Geestelijk gesproken was er veeleer sprake van een soort egelstellingmentaliteit die er vanuit ging dat Nederland wel weer neutraal zou blijven omdat dit ook voor de oorlogvoerende landen van belang was.

Bij mijn eerste wachtdienst in het postkantoor bleek hoe illusoir deze opvattingen waren. In de weken voorafgaande aan de Duitse inval, hadden de waarnemingsposten langs de grens grote aantallen grenschendingen van het Nederlandse luchtruim aan

Utrecht gemeld. In kaart gebracht zag het er uit als een fraaie guirlande van lussen: kennelijk verkenningen van de Nederlandse grensposities en eventuele wijzigingen daarin. Enkele vluchten strekten zich ook verder uit, maar het beeld daarvan staat mij niet zo duidelijk meer voor ogen.

Op de centrale post kon men de voortgang van de vijandelijke opmars op de voet volgen. De meldingsposten vielen dan immers weg. Het was geen opwekkend beeld. Tevens werd duidelijk dat de militaire communicatie's trager slecht dan goed nieuws doorgeven, een ervaring die nog vele jaren nuttige diensten zou bewijzen. De stemming was dan ook vrij somber in de centrale, waar telkens een telefonist (militair) meldde dat de verbinding met een luisterpost niet meer mogelijk was.

Bovendien verleenden wij als studenten hulp bij het opruimen van particuliere wijnkelders. Het stuk slaan en leeg laten lopen van wijnflessen is een uitermate deprimerende bezigheid. In een geval, waarbij ik betrokken was, besloten wij de beste flessen in een wasmand in een hoek van de Wilhelminaparkvijver te laten zinken. In 1941, toen ik bij de „Beauftragte des Reichskommissars“ aan de Maliebaan moest verschijnen, schaterde deze geüniformeerde partijman over de „Zerschlagung der Rotweinflaschen“, die ik, nog met pijn in het hart, geërgerd moest bevestigen. De oproep aan de Utrechtse bevolking om zich te ontdoen van alcoholische dranken hield verband met de mogelijkheid dat de stad toneel van strijd zou worden. De ernst van de toestand was al duidelijk, maar de directe consequenties werden het nu ook.

Aan de vooravond van de capitulatie dag viel de beslissing dat Utrecht ontruimd zou worden. Ik had toen „dienst“ in het Neudepostkantoor. Ds. jhr. Martens van Zevenhoven kwam, in toga, een korte plechtigheid leiden met gebed, waarbij het rotsvaste geloof in het uiteindelijk zegevieren van de Gerechtigheid tot troost werd meegegeven. De bevelvoerend majoor gaf opdracht tot „vernietiging van de installaties“, hetgeen overigens niet gebeurde. De militairen vertrokken. Wij gingen neerslachtig ons weegs naar PHRM aan het Janskerkhof. Vanwege de vernietiging voelde ik mij vrij een vliegtuigmodel voor het museum mee te nemen.

Buiten was het nevelig. Een onafzienbare stroom militairen trok door de Voorstraat. Het leger zou nieuwe stellingen ten Westen van de open stad Utrecht innemen. Welke?

Hoe dan ook, de studentenwachtploegen van twee

man zouden nu verder zelf waarnemingen verrichten van eventuele vijandelijke vliegtuigbewegingen. Een uitkijkpost was, hoe kan het anders, de Dom, op de tweede omgang.

Op de vloer was een vierkant getekend, onderverdeeld in negen genummerde vakjes. Deze dienden om een, uiteraard grove, richtingbepaling van de vluchten mogelijk te maken. Gewapend met een gewone verrekijker speurden wij in de prachtige voorjaarslucht. Grote donkere wolken in de richting Rotterdam. Een dikke zwarte rookkolom bij Amsterdam: een brandende olietank. Een enkel verkoold papiersnippertje fladderde door de lucht.

Naar het Oosten waren zilveren watervlaktes zichtbaar. Geen ononderbroken lint van de Waterlinie. In het droge voorjaar verliep de inundatie kennelijk niet of te traag. Je moest de vijand reeds binnen kijkerafstand vermoeden. Een vreemde gedachte, te meer daar ons ouderlijk huis zich daar ook bevond in het zichtbaar Bilthovense groen. In de stad was het een enorme drukte. Uit de Waterliniegebieden was de bevolking in massa geëvacueerd. Vanaf de DOM een gewriemel van mensen met dikwijls vreemdsoortige bagage.

De situatie is mij bijgebleven als zowel bespottelijk als fataal - beangstigend. Wegens bijziendheid voorgoed voor de militaire dienst afgekeurd en volstrekt onbekend met vliegen, laat staan met de luchtmacht, moest ik nu informatie doorgeven via een rechtstreekse telefoonlijn naar het stadhuis, die tot luchtalarm of andere maatregelen kon leiden. De van verre zichtbare branden lieten aan duidelijkheid niets te wensen over wat er bij een luchtaanval zou kunnen gebeuren. De krioelende mensenmassa's hielden je af van het doordenken over de consequenties. Na een paar dagen oorlog was de fantasie nog niet zo ontwikkeld. Wel herinner ik mij dat het aanvankelijke gevoel, dat de Dom een relatief veilige plaats was, mij verliet bij de overweging dat de hitte van het vuur pleegt op te stijgen.

Niet lang na het begin van onze wacht kwam een zwetende soldaat met geweer op onze omloop. Er werd „beneden” gezegd dat er NSB-ers op de Dom waren. Daarom kwam hij poolshoogte nemen. Zijn verzoek om nu ook maar te blijven, willigden wij grootmoedig in. Gewapend gezelschap gaf een steuntje in de rug.

Overigens waren nog enige mannen bezig in het carillon. Een van hen riep, later in de middag, „daar gaat er één”. Wij richtten de kijkers in de aangegeven richting, nauwelijks verbaasd dat wij het vliegtuig niet ontdekt hadden, want voortdurend in een lege ruimte speuren is ook een vak, en meldden de vijand aan het Stadhuis. Aangezien het vliegtuig maar „een kleintje” was - een preciesere aanduiding vermochten wij niet te geven - en de koers niet rechtlijnig leek, voerde het overleg Dom-Stadhuis tot de conclusie dat wij de bewegingen nauwkeurig zouden volgen, maar dat nog geen luchtalarm zou worden gegeven.

Kort daarna kwam mijn huisgenoot en clubvriend Schenkenberg van Mierop, nu hoofdofficier van Justitie te Groningen, bij ons. Hij vertelde dat er geruchten waren over een wapenstilstand of capitulatie. Er zouden pamfletten gestrooid zijn, waarin de Duitsers Utrecht met het lot van Rotterdam bedreigden als de weerstand niet werd gestaakt. Onder deze omstandigheden leek voortzetting van het werk niet meer zo zinvol. Mijn vriend zou bij het Utrechts Dagblad op de hoek van de Oude Gracht naar eventuele bulletins gaan kijken. Wanneer het gerucht bevestigd gevonden werd, zou hij het Wed inlopen en zijn hoed afnemen. Zonder ook maar te denken aan contact met het Stadhuis - dat ons ook kennelijk niet zag staan, - wachtten wij tot het bevriende menselijke figuurtje over het Domplein richting Oude Gracht was verdwenen. Even later keerde hij terug en nam, in het beeld van onze kijkers, diep zijn hoed af, dieper dan ooit iemand het voor mij heeft gedaan. We besloten terstond naar beneden te gaan. Het was nog sneller afgelopen dan het begonnen was.

E. Bloembergen

DE DOMTOREN OP PENNINGEN

Het lijkt onwaarschijnlijk, maar toch, het is een feit: van de 600 jaar dat de Domtoren nu bestaat, heeft hij het 599 jaar moeten doen zonder dat er een enkele penning aan hem gewijd werd. Nu is dat geen ramp, ook zonder een penning ter ere van de toren heeft hij het die eeuwen kunnen volhouden. Maar het is wel opvallend dat in de achter ons liggende tijd waarin bijna iedere gebeurtenis - van in onze ogen vaak geringe betekenis - werd vastgelegd op een of meer penningen, dit bouwwerk slechts voorkomt als figurant, als stoffering bij zaken van groter gewicht of lou-

• ter wordt gebruikt als symbool van de stad. Om kort te gaan: behalve in dit jaar 1) is er nooit een penning speciaal voor de Domtoren geslagen.

De oorzaak van het ontbreken van de Domtoren in metaal moet waarschijnlijk gezocht worden in het feit dat de Utrechtse Dom geen doel voor pelgrims, geen bedevaartsoord is. Aan bijvoorbeeld de Keulse Dom, met het gebeente van de Drie Koningen, zijn meer dan 1000 penningen en draagtekens gewijd, of houden daarmee direct verband. Voor Utrecht komt men